
KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

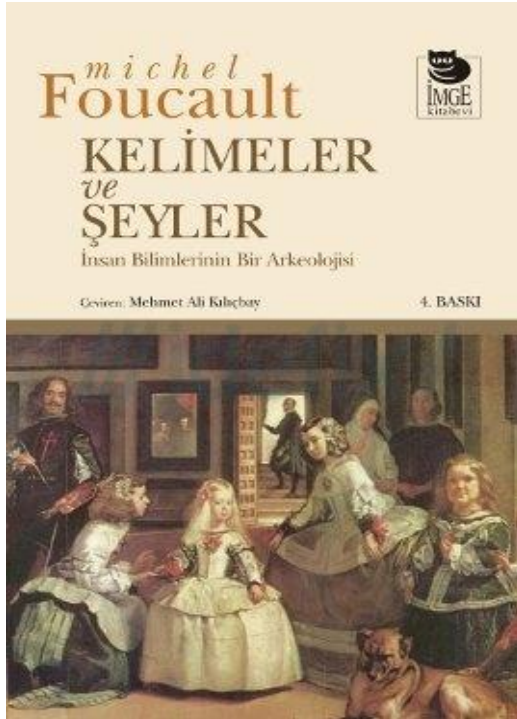
Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2013, 539 s. ISBN: 9789755330754

Hazırlayan

EMİNE ÖZTÜRK

Y. Doç. Dr. | İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Foucault, beşeri bilimlerin bilim olmadığını ancak yaşam, emek ve dil bilimlerinin (ya da onların olumsal değişkenleri olan biyoloji, ekonomi ve filolojinin) kopya sonuçları olduğunu ileri sürer. İnsani bilimlerin ilk eldeki nesnesi, 18. yy. felsefelerinin bir icadı olan insandı. Böylece *Kelimeler ve Şeyler*'in temel iddiası kabaca şöyle tarif edilebilir. “İnsan 18.yy dolaylarında ortaya çıkmış epistemeleri düzeyindeki, dönüşümlerden icat edilmiştir.” *Kelimeler ve Şeyler*'de kullanılan üç episteme şunlardır.

1. Ortaçağ ve Rönesans Epistememesi

Klasik epistemeden önce, Ortaçağ ve Rönesans epistememesi dönemin kurumsal söylemindeki bir analogiler ağı ve bir benzeşimler sistemiyle tanımlanıyordu. Gösterge ve nesne arasında ayırım yoktu. Rönesans epistememesinde “kuramsal” olarak araştırılan nesnenin doğruluk ve benzerliğinin bilginin karakterini belirlediği ileri sürülebilir. Mathesis Universalis fikri, bütün bilgi biçimlerini ortak bir payda –yani ortak bir temsil zemini- etrafında birleştirmeyi amaçlayan bir çözüm olarak ortaya kondu. Bu soyut matematiksel, düşüncede yaşanan somut insanın yeri yoktu. İşte bu kuramsal boşluktan aşama aşama beşeri bilimler evrildi.

2. Mathesis ve Mathesis’in Çözülmesi

Klasik epistemedeki kuramsal zihniyetin modunu betimlemek için en yaygın nosyon mathesis ya da ölçüm düzeninin evrensel bilimidir. Göstergenin özel, mutlak, biçimde temsili bir tanımıyla, mathesisin temel tarzı, bütün tanımlanmış düzenliliklerdeki peşinen varsayılan düzen gereksinimidir. Aynı zamanda tanımlı ampirikliklerdeki ortak bir karakter benzerlik ve benzeşim üzerine kurulu bir göstergeler sistemi iddiasıdır. Bir diğer deyişle, 17.yy.a dek göstergeler anlamlarda dolaysız bir ilişki içinde görüldü. Mathesisin yerinden edilmesinden sonra gösterge merkezkaç bir hal aldı, örneğin söylem içinde gösterge seyrelti, buna bağlı olarak da modern söylemin temel biçimleri ortaya çıktı: Temsil eden şey, temsil edilen şey. Böylece kapalı temsiller sistemiyle diğer bilimlere ait olgular ifade edilemiyordu.

Klasik epistememenin epistemolojik önermelerine dönersek tam da taksonomi nosyonu üzerine temellenen üç bilgi bölgesiyle (hesaplanabilir düzenin sahası olan mathesis ve düzenlerin kökeninin sahası olan doğuşla) karşılaşılabılır. Böyle bir “tablo” bütün temsil tiplerine ortak model sağlayan bir altyapı olarak düşünülmüştür. Ve bu hepsini kuşatan derin yapı aşama aşama ayrı biçimde kavramak için bir durdurucuya dönüştürüldü. Mathesis, doğuş ve taksonomi arasında varsayılan bilimsel ağ gerçekte heterojen ve çelişkili praksis üzerinde düzenli olarak işlemedi. Klasik epistememenin uyumlu

önerileri varolan gerçekliği değiştirmedir. Doğuş ve mathesis arasındaki alanda beşeri bilimlerin kurulması ve gelişiminde çok belirleyici olacak üç bilgi bölgesi gelişti. a) Genel Dilbilgisi, b) Doğa Tarihi Çözümlemeleri, c) Para ve Değer Kuramları. Foucault'ya göre mathesis ve doğuş arasındaki göstergelerle dolu olan bilgi uzamında, göstergelerde ampirik temsiller gibi bilgiye bağlıdır, bu tür bilgi, bir göstergenin kendi temsiliimizin bize sunabildiği her şeye algılara, düşüncelere, arzulara bölüştürülmesini içerir, bu göstergelerin karakterler gibi bir değeri olmalıdır, yani bunlar bir bütün olarak temsili ayrı alt bölgelerde eklemlenmelidir. İşte bu alt bölgeler yukarıda sayılan üç temel bilgi bölgeleridir. Mathesis, evrensel bir ölçüm ve sıralama bilimi; Taxinomia, ise bir sınıflandırma ilkesi ve yaşam, emek, dil.

Genel dilbilgisi, biyoloji, doğa bilgisi, zenginliğin çözümlenmesi yerini modern dönemde biyoloji, ekonomi ve filolojiye bırakmaktadır. Burada bilginin yeni tanrıçası tarihtir. Burada Foucault'nun sonuç olarak öne sürdüğü temel görüş, bu üç bilimsel söylemin ana konusu olan insanın böylelikle duruma ve koşullara bağlı varlığı içinde tanınır hale geldiğidir. Klasik episteme insana özgül bir alanla sınırlı olmayan bir düşünce silsilesi içinde ifade edilmesine karşın çağdaş epistemenin kategorileri tamamen antropolojik bir nitelik taşır. Sonuçta çağdaş epistemelerin hepsi insan sonluluğunun çözümlenmesine dayanır. İşte Foucault bizleri çağdaş bilgiye hayat veren bu antropolojik uyusukluktan kurtulmaya çağırır, çünkü tarih ve hümanizma başımızı ağrıtmaktadır. Hümanist saplantımızdan, yani gerçekliğe insana özgü esrik bakış biçimimizden dolayı, bir düşünme tarzı olarak tarihin bir kurbanı durumunda dururuz. Klasik episteme altında insan bilginin temel öznesi olarak insanın yitik durumda olduğu söylenirse; çağdaş episteme bilginin dayanak noktası olan insanın kişisel ya da kolektif sonluluğu bakımından epistemelerin gizemli gösterisi içinde yalnızca geçici bir kişiliğe sahip olduğunu unutmakla, dengeyi sağlamanın ötesine geçmiş dengeyi iyice bozmuştur.

Düşüncemizin arkeolojisinin kolayca gösterdiği gibi insanoğlu son zamanların bir yaratımıdır. Ve belki de sonuna doğru yaklaş-

makta olan bir yaratımdır. Eğer insanla ilgili düzenlemeler ortaya çıktıkları gibi ortadan kalkacaksa eğer günümüzde ancak olabildiğini sezindiğimiz bir takım olaylar klasik düşüncenin temelini başına geldiği gibi bu düzenlemelerin çöküp gitmesine yol açacaksa, o zaman insanoğlunun tıpkı deniz kıyısında kuma çizilmiş bir yüz gibi silinip gideceği kesinlikle ileri sürülebilir. Epistemolojik olarak konuşursak böyle bir durum insanı yakışıksız bir durumda bırakır. Bir yandan insanı bilmek, özünde hepsi de birey olarak insanı doğuşundan önce biçimlendiren yaşam, çalışma ve dil olguları çerçevesinde somut insan varlığının belirlemelerini kavramaya varır. Ama öte yandan insanoğlunun bu dünyadaki destanının deneysel içerikliğini açığa çıkarmaya yönelik bilginin psikolojik doğasını ve toplumsal tarihini araştırmak, kaçınılmaz olarak belirli düzeyde aşkın bir aklı varsaymaya götürür. Çünkü doğruyu yanlıştan, bilimi ideolojiden ayırmak için bilgi bir dış dayanağın eleştirel standardına gereksinim duyar. Bunun sonucu olarak çağdaş epistemede bilginin dayanak noktası olan insan garip bir iki parçalı varlık olmak zorunda kalır. Bu epistemolojik gereği doyurucu biçimde yerine getirmek neredeyse olanaksızdır. Haliyle böylesine belirsiz bir bilgi biçimi yok olma olasılığının tehdidi altında olacaktır. Şimdi bu temel bilgi bölgelerini Foucault'nun nasıl tanımlandığına kısaca bakalım.

A. Genel Dilbilgisi

Klasik epistemenin dil nosyonunun düşünceden ayırt edilemediği iddia edilebilir. Dil saf biçimde temsiliydi ya da daha doğrusu, düz bir temsildi-sözel göstergelerle kısaca "saydam" bir dil nosyonu ile temsil ediliyordu. Yine de doğasına bağlı olarak dil, aynı zamanda yalnızca dilin kendinde bulunabilen temsiller sisteminde çok özel bir konum ya da bu sistemi çözümleme erkini edinmekteydi. Bu düzen ise kaçınılmaz olarak düşüncenin kendi karakterini belirlediği çizgisel ve sözel bir düzen olmalıydı. Genel dilbilgisi gerçekte sözel düzen olarak göz önüne alındı ve görevinin temsil temek olduğu eşzamanlılık ile olan ilişkisi içinde araştırıldı. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da, genel dilbilgisinin bütün dilsel alanlarda ortak olan dilbilgisi yasalarının denememesi,

ama tersine, düşüncenin dilsel kuralların ötesindeki temsil işlevini göstermeyi denemesiydi. Genel dilbilgisi çalışmalarında, farklı dilbilgilerinin olduğu gerçeği asla yadsınmadı ama hepsi bir meta önermeyle aynı temsili önermeyi işleyecekti. “Her tikel dil sırayla kendi üzerinde düşüncenin eklememesinin bir biçimidir.”

Buna göre her dilde sözcüğün dört temel işlevi vardır. 1- Cümle (iddia), 2- eklemleme (konuşma ve söylevi birleştirme yöntemi), 3- tasarlama (özellem), 4- türetme (bir sözcüğü köküne dek izleme süreci). Dilin bu dört ekseninden klasik deneyimin temel bağlantısı doğmak üzereydi. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da, Klasik epistemede konuşmaya ya da yazmaya niyetli bir öznenin varolmadığıdır. Klasik epistemenin dilsel öznesi tamamen dile özgü bir parantez niteliğiydi.

B. Doğa Tarihi

Tarihsel olarak, genel dilbilgisi ve doğa tarihi arasında bazı koşulluklar vardır. Her ikisi de tam da adın uzamında işlediler. Doğa tarihinin en önemli özelliği 18.yy.a dek kuramsal olarak varolmayan bir yaşam kategorisinin olmasıydı. Doğa tarihinin özgün biçiminin çalışma nesnesi olan şey çoğullukları içinde yaşayan varlık dizileriydi. Bu doğa tarihi, dili doğallaştırana dek sürdü. Foucault bunu şöyle yorumlar: “Dolayısıyla, Klasik dönemde ortaya konduğu gibi doğa tarihini örtük ve hala emeklemekte olan bir yaşam felsefesine bağlamamalıyız. Gerçekte doğa tarihi, bir sözcük kuramıyla iç içe geçmiştir ve dilin hem öncesine hem de sonrasına yerleştirilmiştir; günlük yaşamın dilini bozar, ama bunu, onu yeniden yapmak ve imgelemin kör benzeşimleri, aracılığıyla ve onu neyin olanaklı kıldığını bulmak için yapar ama bunu onun temellerini açığa çıkarmak için yapar. Dil ve doğa kuramı arasında tek bir ilişki var oldu. Doğa gibi dil de doğru olmalıydı. Bir başka ifadeyle, doğayı bilmek bir dil içinde geçerlik sahasına sahip olduğu sınırları ve dilin bütününe olanaklı kılan koşulları açığa çıkarmak gerçek bir dil temelinde inşa edilmesidir.”

C. Refah Çözümlemesi

Rönesans epistemesinin “para” ve “değere” ilişkin odağı deği-

şimler ve ilişkili mallar aracılığıyla parada içselleştirildiği varsayılan asli değer nosyonu üzerindeydi. Yine de, 17.yy.la birlikte, bu odak dönüştürüldü ve tam da bu değişim süreci ve değişim değeri üzerine yönlendirildi. Foucault para konusunda Marksist söylemin temel tezlerini izler, ancak tarihsel açıklamalarını dilin etkisiyle birleştirince yeni bir nosyon ortaya çıkar. Foucault'nun bu yeni nosyonu şöylece özetlenebilir. a) Para değerlendirilmediği sürece refahı gösteremez. b) Para kendi başına bir gösterge olduğundan refahın temsili ya da kaynağıdır.

Klasik Epistemenin Çözülmesi

Klasik epistemenin yerinden edilmesinin ilk göstergesi dilin temsili yapısının kaybolmasıdır. “Refah”, “yaşayan” varlıklar ya da söylem gibi nosyonlar, kullanımdaki sözcüklerin saydamlığı düşüncesine başvurmaksızın yeniden tanımlandı. Buna koşut olarak, bakış açısının nomenklatura düşüncesi, “organik” yapıların (bunların iç ilişkilerinin, öğeleri dolayımında ve tarafından işletilen süreçlerin ve benzerlerinin üzerindeki bir bakış tarafından örgütlenen, bir bakış açısına dönüştürüldü. Yeni epistemolojinin nosyonları, analogi ve ardışıklıktı. Öğelerin arasındaki ilişkinin karakterini oluşturan, artık ayrılabilir öğelerin kimliği değil, tersine öğelerin kimliğini belirleyen ilişkinin kendisiydi. Eski bakış açısının önemli nosyonu yani organik yapılar, tarihsel olmayan sınıflandırıcı değil, zaman dizilerinde bir ardışık bakış açısıyla korunmaktaydı. Modern epistemenin kurulmasında iki çakışık adım atıldı.

A. Birinci Adım

Temsilde yeni ortaya çıkan oturmamışlığın ardından kuramsal söylemde sözcüğün işlevi ve kurucu rolü değişmektedir. “Temsilin” konumu zayıfladı ve sonra daha işlevsel bir role dönüştürüldü. Foucault'ya göre bu olay, o dönemde diğer bir ilginç olaya yani kuramsal söylemin nesnesi olan yeni insan nosyonuna bağlandı. İlintili ampirik alanların kuramsal formüleştirmelerine (yaşam, emek, dil, söylemleri ve bunların olumsuzlukları olan biyoloji, ekonomi ve filoloji) daha yakından bakıldığında bu yeni insan nosyonunun yeni konumu kolaylıkla seçilebilir.

a. Biyolojik Söylem

Doğa tarihinde gerçekleşen en önemli değişim, pozitivist görünürlüğü, ilkel biçimini yerinden eden temsili olmayan ve soyut organik yapı kuralının ortaya konmasıydı. Doğa tarihçileri, bütün yaşayan varlıklar için özsel olduğu varsayılan yeni işlevsel varoluş kuralıyla, gruplar ve bireyleri daha geniş ve soyut kategorilere ayırmaya başladılar. Bu değişikliklerden sonra, bütün doğa tarihi söylemi yaşam nosyonu ve yaşayan varlıkların düzeniyle ilişkilendirildi. Yöntembilimsel anlamda gözlem görünmez şeyleri görünür kılan asıl teknik haline gelmişti.

Klinik örneğinde olduğu gibi, yeni organik yapı kuralı doğa tarihi söylemi için bir bakış değıldir. Genel olarak bu kural klinik düşüncesi ve pratiğine benzer biçimde marjinaldi. Zaten var olan ama hala marjinal kuralları vurgulayan yeni yorumlama yaklaşımları ya da bilimsel söylemin dışında gerçekleşen aslında dönemin pratikleriydi. Doğa tarihinde taksonominin yerinden edilmesi, çok elzem bir bölünme haline gelen organik ve inorganik arasında bir bölünmeyi ortaya çıkardı. Aslında bu bölünme yeni bir bilimin yani biyolojinin varolmaya başladığı bir alanı -ampirik bir sahayı- yaratmaktaydı.

b. Ekonomik Söylem

Foucault'ya göre ekonomik söylemi dönüştüren önemli kişilerden birisi kuşkusuz Adam Smith'ti. Bununla birlikte Adam Smith, emek nosyonunu yaratmadı, ancak bunu işlevsel ama hala saydam bir değişim süreci anlayışındaki yerinden etti. Emek nosyonunu, yaşayan ekonomik öznelere doğrudan bir göndermesi olmaksızın işlenmeye başlayan gereksinim nosyonuyla yeniden tanımladı. Klasik ekonominin öznesi ekonomik arzuların bir öznesiydi. Adam Smith, bir anlamda gereksinimin temsili işlevini dünyevileştirmekte ve ne değişimlerin mekanik düzenine indirgenebilen ne de soyut bir ekonomik özneye gönderme yapmaksızın kavramlaştırılabilen simgesel bir emek nosyonunu bu işlevin yerine geçirmekteydi. Bu değişimin en önemli sonucuysa, aşama aşama söylemsel dışı sınıflandırma, düzenleme ve düzen düşüncelerinden bağımsız hale gelen, dolaşımın ekonomik süreci üzerindeki yeni

odağıydı. EmegİN koşulları kaçınılmaz olarak ekonomik sürecin kendisinde içselleştirildi.

c. Dilbilimsel Söylem

Bu alandaki değişimler biraz daha yavaş gerçekleşti. Bu nedenle Foucault, Kelimeler ve Şeyler boyunca, dile, diğer iki söylemi kuşatan örgütleyici konumunu öngörmektedir. Bu gecikmenin bir nedeni sözcüğün geleneksel tanımında bulunabilir. Dönemin bilimsel filoloji etkinliğini sözde karşılaştırmalı dilbilgisine ilişkin çözümlenmeleri ya da dillerin yatay karşılaştırması sözcükler ve bunların köklerinin temsili bir tanımıyla uğraşmaktaydı. Ancak 18.yy.ın son dönemlerinde karşılaştırmalı dilbilgisine ilişkin çözümlenmeler, çekim biçimlerinin çözümlenmesine yönelik bir değişim içindeydi ve ancak bundan sonra dilin temsili olanaklı hale gelebildi. Buna bağlı olarak, “sesler, heceler ve kökler üzerinde temsildekinden farklı bir örgütlenme dayatan, bir sistemde gruplanmış biçimsel öğelerden oluşan” yeni bir dil tanımı ortaya çıkmaktaydı. Bir diğer deyişle “temsili” işlevin yerinden edilmesinin ardından, diller sözcüklerin birbirlerine bağlandığı bir dizi örgü ya da dilbilimsel biçim içinde karşılaştırılmaya başlandı. Çözümleme öğelerden (sözcüklerden) ilişkilere (çekim biçimlerine) yönelen yeni bir değişiklik oluşturulmakta ve bu da, ilişkisel olmaktan öte iç yapısal bir çözümleme ve dilbilgisel bir bütünlük tarafından karakterize edilen yeni dilbilimsel söylemin tarihsel türüydü. Bir diğer deyişle modern dilbilgisinin dilbilgisel artık dilbilgisel örgütlenmenin önceden dilin kendi tutarlılığını tanımlaması ve garanti etmesi aracılığıyla, bir parçası olmadığı sürece bir temsile iliştilerilemeyen –“sözcüklerin” temsili karakterinden önce gelir ve onları belirler. Sözcük, söylediğini söyleyebilme yeteneğine haiz olmak için, sözcükle olan ilişkisi içinde ilk, temel ve belirleyici olan bir dilbilgisel bütünlüğe ait olmalıdır.

B. İkinci Adım

Foucault’ya göre modern epistemenin kurulmasına yönelik ilk kronolojik adım mathesisin çözüldüğü kısa ama çok belirleyici bir adımla çakıştı. Aslındaki ilk adımdaki tarihsel süreçler mathesisin yerinden edilmesi yolundaki değişimlerin yalnızca dolaylı bir be-timlemesidir ve ancak mathesisin yerinden edilmesinden sonra

modernite söylemini etkileyecek ve er geç bunu karakterize edecek olan iki önemli tema ortaya çıktı. 1- Özel bir bilgi tipinin olanaklılığının koşulu olan aşkın bir özne; 2- Çağdaş beşeri bilimlerin varlıkbilimsel ve epistemolojik temalarını etkileyecek yeni ampirik alanlar.

Yeni aşkın öznenin alanları emek, yaşam, ve dildi. Bu sahalara a posteriori bir bilgi aracılığıyla kendi nesne ve olumsuzluklarını yaptılar. Bu olumsuzluklarıyla da “insanoğlunun” bilgisi, yeni “öznellik”, “insan” ve “sonluluk” nosyonları tarafından bir fikriyat biçimine bağlandı. Bu ise ampiriklikleri bilmenin belirli bir modern tarzının başlangıcıydı.(1970,250) Bilimlerin doğuşu bir tarihsel sürecin ürünüydü ve bu süreç de şunlarla belirlenmişti. a) Özneliğin aşkın alanı, b) ”yaşam”, “emek” ve “dil”in yarım aşkınlıkları.

Foucault’nun “Kelimeler ve Şeyler”de işlediği en önemli mevzulardan biri de 19.yy.a dek insanın epistemolojik olarak varolmıyordu. Foucault’ya göre, Klasik epistemede, “insanın böyle bir epistemolojik bilinci yoktu. Klasik episteme, hiçbir biçimde insana uygun özel bir sahayı soyutlamayan bir çizgide eklemlenmişti. Epistemolojik anlamda, insanın kuramsal söylemde bilginin hem nesnesi hem de öznesi olarak ortaya çıkması, ancak insanoğlunun Klasik epistemenin bilimsel söylemlerinde bir parantez olan konumunun çözülmesiyle olanaklıdır. “Türlerin” çizgisel kalıtımı düşüncesi ve kimliklerin ve farklılıklarının tarihsel-olmayan “nomenklaturası” düşüncesinden bir sapma gereksinimi vardı. Bilimsel söylemlerin çoğunda varolan çizgisellik düşüncesi 18.yy.dan beri iyice nam salıyordu. Buna göre her şey açık bir ayırım olmaksızın diğeriyle olan ilişkisine göre tanımlanırdı –örneğin yaşayan ve yaşamayan arasında olduğu gibi. Aslında, şeyler ve varlıklar arasındaki modern ayırım daha ortaya çıkmamıştı. Bununla beraber dilde varsayılan saydamlık nedeniyle dil içinde insan kavramı için bir alan açılmamıştı. Sözcüklerin yalnızca diğer şeylerin doğrudan temsilleri olması nedeniyle dil şeyler arasındaki ilişkileri göstermek için tasarlandı. Bu yüzden insan verili bir nesne değil bir uzamdı ve bunun aracılığıyla yaşam, emek, dil söylemleri çalıştırıldı. Ancak bu söylemlerde çağdaş bilgi sorunlarının ilk biçimleri ortaya çıkıyordu. Bu biçimler, a)

insanın bir belirlenimler sorunsalına ekleniyor, insan bir sonlu- luğa, biyoloji, yasalarına, üretim ilişkilerine, anlamlama sistemlerine tabi olarak ele alınıyordu. Bu sınır yaklaşımı, insan eylemlerini anlaması için bir kayıt görevi gördü ve böylece de insanın bedeninde yaşam, emek, dilin belirlenimleri temsil ediyordu, b) insan hem öznesi hem de nesnesi olduğu kendi bilgisinin koşullarının çatışma noktasında var oldu. İşte bu nedenle fen bilimlerinden farklı olarak beşeri bilimlerde kültür toplum ve bireyin yaşamlarının anlamına ilişkin felsefi ve yorumsamacı yansımalar söz edilebilmekteydi. Dolayısıyla da toplumsal olarak yaşayan, çalışan ve konuşan bir varlık olarak insanın kendi sınırlarını bilmesinden ve belirlemesinden söz edilebilir. İnsanın varlık koşullarının tanımlanması için iki model takip edildi, a) insan bilgisine biyo-toplumsal algı ve kavrama sorunsalları içinde yer alan fizyolojik ve sinirsel sistemleri bulma görevi veren doğal model; b)insan bilgisinin kültür, toplum ve tarihle olan ilişkilerinde var olduğuna inanan bir sosyo-kültürel model. Modern epistemenin bilimsel öznesi çoklukla birbirleriyle sürekli mücadele içinde olan iki epistemolojik protokolün etkisi altındadır. Her iki epistemolojik protokol bilgi nesnelerini ikiye katlamışlardır. İnsan bir yanda yaşam, emek ve dilin koyduğu sınırlar, belirlenimler ve ampirik toplumsal etkiler altında kalmıştır. Diğer yandaysa, insan toplumsal varlığına bağlı olarak bilginin de kaynağıydı, sonluluğu ya da üzerindeki toplumsal ve toplumsal olmayan belirlenimler, hem onu etkiledi hem de onun tarafından tanımlandı. Bu anlamda pozitivist bakış açısı insanın toplumsal eyleminin ampirik içeriğini desteklerken, diyalektik bakış açısı da insanın toplumsal olarak varolmasının koşullarını tanımlar. Sonuçtaysa her iki durumda da insan ampirik aşkın bir figürdür.

Foucault, modern deneyimin öncü felsefecisi olarak bilinen Descartes'ın felsefesine ilişkin geleneksel inancı karşı çıkar. Kartezyen açıdan bilinçli düşünceye, diğer düşüncelerin, diğer düşüncelerin üzerinde bir konum sağlar. Ancak *cogito*, aynı zamanda, öznel olmamak ya da belirli bir bireyin ruhundan bağımsız olarak varolan bir düşünce biçimidir. Bireyin ruhunda cogitonun yalnızca temsili bir işlevi vardır. *Cogito* somut bir bireyi değil düşüncüyü

işaret eder. Foucault'ya göre modernitenin ilk filozofu Kant'tır, çünkü Kant *cogitoyu* felsefe tarihi boyunca ilk kez Kant, öznel açıdan tasarlamıştır. *Cogitonun* yardımıyla özne, temsil değil deneyim biçimleri tarzındaki düşünce nesnelere dahil olmuştur. Kant'la birlikte Varlık (“Varım”), Temsil’den (“Düşünüyorum”) mutlak bağımsızlığını kazanmıştır. Bir diğer deyişle bu iki felsefi mevcudiyet birbiriyle yer değiştirecek biçimde tasarlanmamıştır. Böylece Kant temsilin metafiziğini yerinden ederken, 19.yy.da eleştirinin ortaya çıkışında açıklanan söz, irade ve yaşam felsefelerine olanak tanıyan ve temsilden öte temsilin köken ve kaynağını sorgulamayı amaçlayan modern metafizik için bir alan açtığını da ekler. Bu, modern felsefenin dört temel ekseni ise şunlardır.

a. Sonluluk Düşüncesi

Sonluluk düşüncesi modern bilgi tarafından yeni olumsuzluklarda yani biyoloji, ekonomi ve filolojideki yeni ampirik alanlarda keşfedildi. Bu, belki de insanoglunun en çok sorun yaratan keşfidir.

b. Ampirik Aşkın İkili

Ampirik aşkın ikili sonluluğun bir yan ürünüdür. Bir biçimde, modern öznenin kuramsal söylemin hem öznesi hem nesnesi ya da kaynağı olabilmesinin –modernite yolundaki bireye gerekli olan eşğin tek koşuludur. Artık sorun bir temsil sorunu değil, kendi bilgisinin gerçekliğine tanık olmasını sağlayan sonluluk içindeki insandı. Dolayısıyla anatomik-fiziksel ve sosyo-ekonomik koşulların sonucu olarak bilgi söylemin hem düzenini hem de özneliğini tanımlayan toplumsalın gerçeğiyle bağlantılanabilir. Böyle bir eğitliğin tek ön-koşulu gerçeğin eşiti olarak bilgi, tek önkoşulu “gerçek” ve “bilimsel bilgi” için ortak bir temel kuran ortak bir inançtır.

c. Cogito

Her ne kadar temsilin yerinden edilmesine koşut olarak “Düşünüyorum”, “Varım” karşısındaki önemini görece yitirmesine karşın düşünce olmayan ama düşünceye de yabancı olmayan her şeyin içinde, çevresinde ve altında olan bir düşünceye eklenildiği yeni içinde, çevresinde ve altında olan bir düşünceye eklenildiği yeni bir yönelime dönüştü. Modern cogitonun çarpıcı gerçekliği,

düşünce dışını nesnel gerçeklik ya da insanı kendi bütünlüğünde araştıran nesnel gerçeklik biçimi olarak kapsamaktadır. Bu ise muhtemelen “insanın” çiftinin keşfedilmeye başlandığı varlık felsefesi ya da psikanaliz pratiğinde insana dair varlıkbilimsel sorgulamadan sapılan bir noktadır. Sonuçta Cogito, bütün düşüncenin, düşünce olmasının ani ve aydınlatıcı bir keşfi değil, düşüncenin buradan başka yerlerde olabilmesi ve hala kendine yakın kalabilmesinin, kısaca nasıl düşünme-dışı biçimler alabildiğinin sürekli olarak yinelenen bir sorgusudur.

d. Kökene Dönüş

Başlangıç fikri ilk olarak suretlerini ortaya çıkarmak üzere girilen bir kopyalama eylemine dönüştürüldü. Ancak modern deneyim yaklaştıkça o tarihsel içerik tek cinsin yani insanın etrafında toplanmaya başladı. Aslında yeni gerçek ve güç rejiminde ikili insan doğası kökenini, kendini dağıtan, kendi kökeninden kendini uzaklaştıran ama bu kökeni belki kendinden sonsuza dek koparılmış yakın bir zamanda vermeyi taahhüt eden bir güç içinde yarattı; şimdi bu göç ona hiç de yabancı değil bu güç kendi varlığının gücü. Yine sonluluk kavramı, diyakronik, söyleme özgü ve tarihsel olan zaman nosyonunu da etkiledi. Böylece beşeri bilimler doğmuş oldu.

Beşeri bilimlerin ortaya çıkışı insanın kendi teorik söyleminin hem nesnesi hem de öznesi olarak tarihsel ayrımından sonra ancak mümkün olmuştur. Beşeri bilimlerin hem eskiden hem de şu an varolan sorunları Foucault'ya göre şunlardır. 1- Gerçek sebebin tanımlanma sorunu ya da bilinçsizlik sorunu, 2- gerçek sebebin statü sorunu, 3- gerçek sebebi bilme olasılığı sorunu. Modern epistemede beşeri bilimler üç boyut halinde açılmış oluyordu. a) Psikolojik boyut; kişinin biyoloji ile düşüncenin birlikte iş gördüğü noktada bulunduğu alan. İdrak, hafıza, bilinçlilik vb. kavramların yer aldığı boyut. b) Ekonomik boyut, kişinin dünyanın kendisine üretim ve mücadele ağını temsil eder görüldüğü noktada bulunduğu alan. Kar, ideoloji, kavramlarının yer aldığı boyut. 3- Kültürel boyut, kişinin dil ile işaret sistemlerinin iletişim aracı olarak tanımlandığı noktada bulunduğu alan. Beşeri bilimler, daha çok kişiyi Batı toplumunda Rönesans'tan bu yana oluşmuş beklentilere göre

bireyleştirmeyi amaçlayan ideolojiler. Foucault, “Kelimeler ve Şeyler”de bir de beşeri karşıtı bilimlerden bahsetmektedir. Beşeri karşıtı bilimler arasında Foucault, psikanaliz, etnoloji ve dilbilim ve tarihi saymaktadır. Bu beşeri karşıtı bilimlerden bilhassa tarihin Foucault’nun bilimsel çalışmalarında çok önemli bir yere haiz olduğuna inanarak Foucault’nun yalnızca tarih üzerine söylediklerine yer vermekle yetineceğiz.

Tarihin Beşeri Karşıtı Bilimler İçerisindeki Statüsü

Toplumsal olguların tarihsel boyutlarıyla ele alınıp incelenmesi 19.yy.da keşfedildi ve beşeri bilimlerin yöntemiyle birleşti. Şüphesiz tarihsel düşünce her zaman bir tarih fikrine sahipti; insanlık tarihi kadar eski bir tarih fikri. Ancak bu, beşeri bilimlerin kurulma aşamasında farklı bilgi türleri için farklı zamanlar içeren yeni bir bakış olarak kullanıldı. Mathesis, fikrinin sadece bilginin dışında değil zamanda da tek tip anlayışa dayandığını yeniden gündeme getirebilir. Ancak yaşam, çalışma ve dil bilimleri hali hazırda yaşamın farklı alanları dikkate alındığında tarihsel bir asimetriye sahiptirler.

İnsan gerçekte, organik evrimin, ekonomik yapıların evriminin ve dilin evriminin farklı zamanlarının karışımının sonucu bir varlık olarak düşünüldü. Başka bir ifadeyle, modern öncesi çağların teorik ve felsefi formülasyonlarının ahistorik varlığı, insan ilk kez 18. ve 19.yy.daki bu dönüşümle zamanla ilişkisi bağlamındaki bu tekilleşme ile tarihsizleştirildi. İnsanoğlu için türlerin evrimi arasında karşıtlıklar ve belli toplumsal türleri gündeme geldi. Bu andan itibaren tarih, özel dönemlerin heterojen serileri olarak algılanmaya başlandı. İnsani bilimlerdeki böylesi bir keşfin sonucu, analizdeki kaçınılmaz “tarihsel boyut” gereksinimiydi. Ancak öte yandan beşeri bilimlerin tarih disiplininin ayrılma gereği vardı. Aslında tarih disiplini, hiçbir zaman beşeri bilimlerin bir alt disiplini olarak düşünülmedi.

a. Tarihsel Olmama / Ahistorisite Sorunu

Tarihsel boyutu dikkate alarak yapılan analizlerde beşeri bilimlerin bellek, kültür hatta toplum gibi kategorileri ahistorik hale gelmekte.

b. Özgünlük Sorunu

Bazı belli başlı beşeri bilimler kendi tarihlerini keşfetmeye başladılar; psikanaliz, suçbilim, cinsellik tarihlerinde olduğu gibi, mantalite veya bilinç gibi bazı tarihsel olmayan / ahistorik nosyonları, disiplinler evrimleri içinde normalleştirdiler veya kendilerinde topladılar. Kısaca tarih perspektifi, beşeri bilimlerdeki bilgi kategorilerinin inşasında çok özel bir rol oynadı. Foucault'nun belirttiği gibi: "Tarih, beşeri bilimler için hem ayrıcalıklı hem de tehlikeli olan elverişli bir ortam yaratır. Her bir beşeri bilim için bir arka plan sunar. Bu arka plan her bir bilme anayurt sağlar. Bir bilgi türünün geçerlilik kazanabileceği kültürel alanı –zamansal ve coğrafik sınırlarıyla- belirler. Ancak aynı zamanda, beşeri bilimleri evrensellik iddiasıyla sınırlayan ve yok den bir duvarla çevreler."

Foucault'nun klasik çağının çizelgesel epistemi olan sınıflandırma bilimi mantıksal düşünüş mertebelerinin pey alt basamaklarında yer alırken, Newtoncu hesap anlayışı çok daha yüksek bir mantıksal karmaşıklık düzeyini gerektirmektedir. Foucault'nun tasarısına her zaman dostça yaklaşmış olan Canguilhem bile, *Kelimeler ve Şeyler*'in ince mimarisinde fiziğin ihmal edilmesinden kaygılanmış ve fiziğin hesaba katılması durumunda yapıtın can alıcı teorisini oluşturan kesin durguculuğun alışı olacağını düşünmüştür. Foucaultcu arkeolojinin sistemli biçimde göz ardı ettiği ikinci olgu kategorisi epistemik geri kalışları kapsamaktadır. Bilimler tarihi, geriye dönük görüş sahipleri yenilikçilerin izleyicilerinin tartışmalarıyla doludur. Bunların uyuşmazlığı Foucault'nun bir episteme biçtiği yaşam süresi içinde farklı biçimine defalarca engel olur. Foucaultcu arkeolojinin görmezden geldiği üçüncü kavram düşüncenin evrimi ile uzun bir süre önce bir yana atılan kavramlar ve kavramsal biçimlenmelerin geri dönüşüdür ki bu kavramlar geri döndüklerinde hala bilimsel araştırmalara esin kaynağı olabilirler.